

En studie av Jason Stanleys tio teser om fascism.

1. Det mytiska förflutna:

Fascistisk politik bygger på en berättelse om ett mytiskt förflutet som framställs som en tid av storhet, en epok då nationen var stark, ren och enad under en dominerande grupps kontroll. Detta förflutna är alltid en konstruktion, en nostalgisk fantasi som aldrig existerat i verkligheten, men som används för att skapa missnöje med nuet och en känsla av att något värdefullt har gått förlorat. I denna berättelse pekars ofta vänstern, liberaler eller minoriteter ut som de som har stulit storheten och förstört nationens enhet.

I svensk kontext ser vi detta i Sverigedemokraternas återkommande hänvisningar till folkhemmet, som de framställer som ett homogent paradiset där allt fungerade bättre än idag. Men folkhemmet var i själva verket resultatet av socialdemokratisk kamp, facklig organisering och demokratiska reformer, inte av etnisk homogenitet. När SD approprierar folkhemmet reduceras det till en myt om ett Sverige utan mångfald, där olikheter framställs som hot och där historien förfalskas för att legitimera en politik som exkluderar snarare än inkluderar.

2. Propaganda:

Fascistisk politik bygger på en systematisk manipulation av språket och verklighetsuppfattningen. Genom att ljuga, förvränga och upprepa samma budskap om och om igen skapas en alternativ verklighet där fakta blir sekundära och känslor styr. Propagandan delar upp befolkningen i "vänner" och "fiender", där den politiska motståndaren framställs som ett skoningslöst hot mot nationens överlevnad. På så sätt blir det inte längre en fråga om politisk oenighet, utan om existentiell kamp mellan gott och ont.

I svensk kontext ser vi hur Sverigedemokraterna har byggt upp en egen medieapparat och investerat i digitala trollfabriker för att förstärka sitt budskap. Genom att ständigt upprepa narrativ om kriminalitet, invandring och "systemkollaps" har de lyckats trumma in en känsla av kris i folks medvetande. Denna metod påminner om klassisk fascistisk propaganda: att med cynism och hänsynslöshet forma opinionen genom att demonisera motståndare och misstänkliggöra etablerade medier.

När propagandan blir tillräckligt stark förskjuts hela det offentliga samtalet. Fakta relativiseras, lögn normaliseras och det demokratiska samtalet förgiftas. I Sverige märks detta i hur begrepp som "vänsterliberal media" eller "PK-eliten" används för att misstänkliggöra alla kritiska röster. Resultatet är en polarisering där människor inte längre delar en gemensam verklighetsgrund, utan lever i parallella informationsvärldar.

Det är just detta som gör propagandan till en av fascismens mest effektiva metoder: den bryter ner tilliten till institutioner, medier och demokratiska processer, och ersätter den med blind lojalitet till den egna rörelsen.

3. Antiintellektualism:

En av fascismens mest konsekventa metoder är att undergräva intellektuell auktoritet. Universitet, forskare och utbildningssystem blir måltavlor därför att de kan ge människor verktyg att kritiskt granska makten och ifrågasätta den auktoritära berättelsen. I den fascistiska logiken är det inte vetenskapen som avgör vad som är sant eller falskt, utan ledaren själv. Fakta reduceras till åsikter, och expertis framställs som elitism eller konspiration. På så sätt blir själva verkligheten ett hot mot ledarens auktoritet.

I svensk kontext har Sverigedemokraterna sedan sitt inträde i politiken systematiskt angripit etablerad forskning och expertis. Klimatforskare har avfärdats som alarmister, genusvetenskap har kallats ideologi snarare än vetenskap, och universitet har utmålats som

vänsterpolitiska indoktrineringsanstalter. Denna retorik syftar till att misstänkliggöra hela det akademiska systemet och ersätta vetenskaplig kunskap med politiskt styrda "sanningar". Konsekvensen blir en förskjutning där den offentliga debatten inte längre vilar på gemensamma fakta, utan på konkurrerande verklighetsbilder. När expertis förlorar sin auktoritet öppnas fältet för propaganda, konspirationsteorier och känslostyrda beslut. Det är just detta som gör antiintellektualismen till en så central del av fascistisk politik: den bryter ner förtroendet för kunskap och gör människor mer mottagliga för enkla, auktoritära lösningar.

4. Overklighet:

Frihet och politisk jämlikhet förutsätter en gemensam förståelse av verkligheten. När sanningen förvrids eller relativiseras blir det omöjligt att föra en rationell diskussion eller att fatta beslut på demokratisk grund. Fascistiska rörelser arbetar därför medvetet för att skapa ett tillstånd av overklighet, där lögner, halvsanningar och konspirationsteorier ersätter fakta. I detta tillstånd förlorar anhängarna gradvis förmågan, eller viljan, att skilja mellan sant och falskt. Den politiska debatten reduceras till känslostyrda slagord, och själva idén om en gemensam verklighet undermineras.

I svensk kontext har Sverigedemokraterna utvecklat en särskild skicklighet i denna disciplin. Genom att konsekvent ifrågasätta etablerade fakta, sprida överdrifter om kriminalitet och migration, och misstänkliggöra medier och forskare, har de bidragit till att normalisera en form av faktaresistens. Det är inte en slump, utan en strategi: genom att skapa osäkerhet kring vad som är sant och falskt försvagas motståndarnas argument, eftersom varje påstående kan avfärdas som "lögn" eller "vänsterpropaganda".

Resultatet blir en offentlighet där konspirationsteorier får samma tyngd som vetenskapliga rön, och där lögner kan upprepas tills de uppfattas som sanning. När detta tillstånd av overklighet väl etablerats blir det lättare för en auktoritär rörelse att framstå som den enda källan till "sanningen". Det är just detta som gör strategin så farlig: den bryter ner demokratins grundläggande förutsättning - att medborgarna delar en gemensam verklighetsgrund att samtala utifrån.

5. Hierarki:

Fascistisk politik bygger på att skapa och befästa en hierarki av mänskligt värde. Denna hierarki rangordnar människor utifrån ras, religion, kön eller andra påstådda skillnader, och gör vissa grupper till överordnade medan andra degraderas till underordnade. När hierarkin väl är etablerad blir den ett effektivt kontrollmedel: människor hålls i schack genom rädslan att förlora sin plats, att själva falla ner i rangordningen och därmed förlora både status och rättigheter. På så sätt blir ojämlikhet inte bara en konsekvens av politiken, utan själva dess motor.

I svensk kontext är detta tydligt i Sverigedemokraternas återkommande retorik om "vi och dom". "Vi" framställs som de riktiga svenskarna, de som förtjänar trygghet, välfärd och tillhörighet. "Dom" är de andra - invandrare, muslimer, minoriteter - som utmålas som hot mot sammanhållningen och som bärare av problem. Genom denna uppdelning skapas en känsla av trygghet för "vi-gruppen", men den tryggheten bygger på att andra grupper systematiskt misstänkliggörs och hålls utanför.

Det är just denna logik som gör hierarkin så farlig. Den normaliserar tanken att vissa människor är mer värda än andra, och att samhällsgemenskapen bara kan bevaras genom att exkludera eller underordna dem som inte passar in i den definierade normen. I Sverige ser vi detta i förslag om att begränsa välfärd för vissa grupper, i retoriken om "bidragsturister" eller i kraven på kulturell anpassning som villkor för att få tillhöra gemenskapen.

Hierarkin blir därmed inte bara en idé, utan en praktisk politik som formar människors vardag. Den skapar en ständig oro: förlorar du ditt arbete, din status eller din plats i normen riskerar du att själv hamna bland "dom". Det är en politik som bygger på rädsla och splittring, och som underminerar demokratins grundläggande princip om alla människors lika värde.

6. Offerroll:

En central mekanism i fascistisk politik är att förvandla den dominerande gruppen till offer. När människor väl har internaliserat tanken att de står högre i hierarkin än andra, blir varje steg mot jämlikhet från de underordnade gruppernas sida inte en framgång för demokratin, utan ett hot mot den egna positionen. Jämlikhet omtolkas till förlust, och rättighetskampen för minoriteter framställs som ett angrepp på majoriteten. På så sätt skapas en känsla av förbittring och orättvisa bland de som redan har makt och privilegier.

I svensk kontext ser vi detta tydligt i Sverigedemokraternas återkommande retorik om "folkutbytet". Narrativet bygger på föreställningen att den svenska majoritetsbefolkningen är på väg att trängas undan, att dess kultur och identitet hotas av invandring och mångfald. Här blir majoriteten till offer, trots att den i realiteten fortfarande innehar de starkaste strukturella positionerna i samhället. Retoriken om folkutbytet är därför inte bara en konspirationsteori, utan också ett sätt att mobilisera känslor av rädsla och förlust hos människor som upplever att deras självklara plats i hierarkin utmanas.

Offerrollen fungerar som ett kraftfullt politiskt verktyg. Den gör det möjligt för en dominerande grupp att framställa sig som förtryckt, och därmed rättfärdiga hårdare tag mot minoriteter och politiska motståndare. I Sverige har detta tagit sig uttryck i krav på inskränkningar av asylrätten, hårdare gränskontroller och en retorik som misstänkliggör hela grupper av människor som ett existentiellt hot.

Det är just denna logik som gör offerrollen så farlig: den vänder upp och ner på verkliga maktförhållanden och gör kampen för jämlikhet till en berättelse om förtryck mot majoriteten. När den logiken väl har slagit rot blir det lättare att legitimera exkluderande politik och att framställa demokratiska framsteg som ett hot mot nationens överlevnad.

7. Lag och ordning:

"Lag och ordning" är en av fascismens mest effektiva paroller. Den används för att skapa en bild av att samhället hotas av laglösa element - alltid definierade som "de andra" och för att rättfärdiga hårdare tag, brutala tillslag och repressiva lagar. Minoritetsgrupper kan tolereras så länge de underordnar sig, men så snart de hävdar sina rättigheter framställs de som farliga och kriminella. Samtidigt gäller inte dessa regler för den fascistiska ledaren själv, som ställer sig över lagen och framstår som den enda garanten för ordning. På så sätt blir "lag och ordning" inte en princip om rättvisa, utan ett politiskt vapen för att befästa makt och skrämma oppositionen till tystnad.

I svensk kontext är detta en av Sverigedemokraternas tydligaste paradgrenar. Partiet har länge drivit en linje där fler och hårdare lagar framställs som den enda lösningen på samhällsproblem, särskilt när det gäller kriminalitet kopplad till invandring. Retoriken bygger på att utmåla vissa grupper som ett permanent hot mot tryggheten, vilket i sin tur legitimerar en politik som inskränker rättigheter och förskjuter rättsstatens grundprinciper.

Det som gör utvecklingen särskilt oroande är att denna logik inte stannar vid retoriken. När rättsprinciper väl börjar förändras, som i det lagförslag som väntas klubbas igenom i mars 2026 - riskerar hela den juridiska balansen att rubbas. Grundläggande principer som likhet inför lagen, proportionalitet och rättssäkerhet kan undermineras när lagstiftningen används för att markera hårdhet snarare än för att upprätthålla rättvisa.

Det är just detta som är kärnan i fascismens "lag och ordning"-politik: den skapar en illusion av trygghet för majoriteten, men gör det genom att offra rättssäkerheten för minoriteter och

oppositionella. När väl rättsstaten börjar urholkas blir det allt svårare att återställa den, eftersom själva lagens auktoritet har förvandlats till ett redskap för maktens vilja.

8. Sexuell ångest:

En fascistisk hierarki är alltid patriarkal och bygger på föreställningen att män ska dominera och kvinnor underordnas. Jämställdhet uppfattas som ett hot eftersom den utmanar den ordning som fascismen vill bevara. Därför införs strikt kontroll över kvinnors kroppar, sexualitet och reproduktiva rättigheter. Kvinnans roll reduceras till att vara mor och bärare av nationens framtid, medan män förväntas vara starka försvarare av nationen. Samtidigt odlas en paranoia kring homosexualitet och andra sexuella uttryck som inte passar in i den heteronormativa modellen. Dessa framställs som degenererade, farliga och som tecken på ett samhälle i förfall.

I svensk kontext har Sverigedemokraterna gång på gång riktat attacker mot både HBTQ-rörelsen och feminismen. Partiet har motsatt sig Pride som samhällsmanifestation, ifrågasatt jämställdhetspolitik och beskrivit genusvetenskap som ideologisk indoktrinering snarare än vetenskap. Retoriken bygger på en föreställning om att jämställdhet och mångfald hotar den "naturliga" ordningen och därmed också nationens styrka.

Denna sexualångest fungerar som ett politiskt verktyg. Genom att exploatera människors oro för förändrade könsroller och sexualitet kan fascistiska rörelser mobilisera stöd för en politik som inskränker friheter. När kvinnors rättigheter, HBTQ-personers existens och jämställdhetssträvanden framställs som hot mot nationen, blir det lättare att rättfärdiga lagar och normer som begränsar dessa grupper.

I Sverige märks detta i förslag om att skära ner på jämställdhetsmyndigheter, i motstånd mot sexualundervisning som inkluderar HBTQ-perspektiv, och i en retorik som vill återföra könsrollerna till en mer traditionell modell. Det är en politik som inte bara handlar om moral, utan om makt: att kontrollera människors mest intima sfär för att befästa en hierarki där vissa liv anses mer värda än andra.

9. Sodom och Gomorra:

Fascistiska rörelser arbetar ofta med att förstärka en klyfta mellan stad och landsbygd. Städerna framställs som dekadenta, korrumperade och farliga platser, fyllda av "eliter", invandrare och kriminella. De blir symboler för nationens förfall, där människor inte längre utför "riktigt" arbete utan lever på andras bekostnad. Landsbygden däremot lyfts fram som den sanna nationens hjärta - platsen för hårt arbete, traditionella värderingar och moralisk renhet. Denna motsättning mellan stad och land blir ett sätt att mobilisera landsbygdens befolkning mot en påstådd urban dekadens och samtidigt misstänkliggöra alla som lever i städerna.

I svensk kontext är det inte förvånande att Sverigedemokraterna har en kulturförening som hyllar det gamla bondsamhället. Genom att romantisera landsbygden och det agrara arvet skapar de en bild av en förlorad, renare tid som står i kontrast till dagens mångkulturella städer. Retoriken bygger på en föreställning om att det är i städerna som problemen finns - kriminalitet, migration, "eliter", medan landsbygden representerar det genuint svenska. På så sätt förstärks en politisk och kulturell skiljelinje som inte bara handlar om geografi, utan om värdehierarkier: landsbygden som det äkta och moraliska, staden som det förfallna och hotfulla.

Denna stad-landsbygd-retorik är farlig eftersom den underminerar idén om en gemensam nationell gemenskap. När städerna demoniseras och landsbygden idealiseras blir det lättare att rättfärdiga en politik som exkluderar, misstänkliggör och splittrar. I Sverige riskerar detta att fördjupa polariseringen mellan olika delar av landet och att förvandla sociala och ekonomiska skillnader till en fråga om moral och nationell lojalitet. Precis som i den

fascistiska traditionen används bilden av "Sodom och Gomorra" för att skapa en känsla av hot och förfall, och för att mobilisera stöd för en auktoritär politik som lovar att återställa ordningen.

10. Arbeit macht frei:

Sloganen "Arbeit macht frei" - "Arbete ska göra dig fri" - stod skriven på portarna till Auschwitz och har blivit en symbol för fascismens cyniska manipulation av arbetsmoralen. I den fascistiska logiken framställs arbete inte bara som en dygd, utan som det enda måttet på människovärde. Minoriteter, oppositionella och vänstern utmålas som lata av naturen och måste därför tvingas till arbete, vilket historiskt legitimerade tvångsarbetsläger och koncentrationsläger. Fackföreningar betraktas som kommunistiska redskap och måste krossas, eftersom de hotar den auktoritära maktens kontroll över arbetskraften. När hårt arbete blir den högsta dygden reduceras de som inte kan arbeta, funktionshindrade, sjuka, äldre till "värdelösa" och riskerar att helt uteslutas ur gemenskapen.

I svensk kontext har Sverigedemokraterna länge drivit en linje där välfärden villkoras.

Retoriken sammanfattas i devisen "den som arbetar förtjänar brödet", vilket innebär att sociala rättigheter inte ses som universella utan som belöningar för prestation. Detta är en direkt skiljelinje mot humanistiska principer, där människovärdet är okränkbart oavsett arbetsförmåga. När välfärden görs till ett moraliskt test riskerar de som inte kan arbeta, på grund av, sjukdom, funktionsnedsättning eller ålder, att ställas utanför.

Det farliga med denna logik är att den förskjuter hela samhällssynen. Välfärden, som i grunden är byggd på solidaritet och universella rättigheter, omvandlas till ett system för att sortera människor i värdiga och ovärdiga. Den som inte uppfyller kravet på arbete framställs som en börda, snarare än som en medborgare med rättigheter. I förlängningen öppnar detta för en politik där vissa liv anses mindre värda än andra - en tanke som historiskt har lett till de mest brutala övergrepp.

I Sverige märks denna utveckling i förslag om hårdare krav för att få tillgång till sociala trygghetssystem, i retoriken om "bidragstagare" och i misstänkliggörandet av människor som lever på sjukförsäkring eller försörjningsstöd. Det är en politik som inte bara handlar om ekonomi, utan om moral: att definiera vilka som förtjänar att leva med värdighet och vilka som inte gör det.

Det är därför denna tes är så central i förståelsen av fascismens mekanismer. När arbete görs till det enda måttet på människovärde förlorar vi själva grunden för humanism och demokrati. Alla människor kan inte arbeta, men alla människor har rätt till värdighet och skydd. Att ifrågasätta detta är att öppna dörren för en politik som i sin yttersta konsekvens blir omänsklig.

Slutord:

Nu har vi gått igenom de tio teserna, en efter en, och sett hur de fascistiska mekanismerna inte bara är historiska fenomen utan också får resonans i vår egen samtid. Vi har följt hur myten om det förlorade förflutna, propagandans lögner, attackerna på kunskap, skapandet av överklighet, hierarkiernas cementering, offerrollen, lag och ordning som vapen, sexualångesten, demoniseringen av städerna och slutligen arbetskultens villkorande logik tillsammans bildar ett system. Ett system som syftar till att splittra, misstänkliggöra och rangordna människor, och som i sin yttersta konsekvens hotar själva demokratins grund. Men här slutar inte texten. För nu är det upp till dig som läsare att reflektera. Vad ser du i din egen vardag, i debatten, i politiken? Vilka mönster känner du igen, och vilka risker tycker du är mest akuta? Demokratien är aldrig självklar, den måste ständigt försvaras - inte bara av institutioner, utan av oss alla.

Nu är det upp till dig, läsare: vad tycker du?

